

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 3.37.04

О. М. Акімова

НАПРЯМИ ТА ФОРМИ САМООСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливого значення набуває проблема підготовки вчителів початкової школи у закладах педагогічної освіти, оскільки їх особистість є визначальною для навчання та виховання юних громадян. Головна увага зосереджується на підготовці нового покоління педагогічних працівників, які „мають стати основною рушійною силою відродження та створення якісно нової національної системи освіти”, отже вміти самоостійно здобувати знання та поповнювати власну педагогічну скарбничку.

Виходячи з вищезазначеного, постає проблема визначення напрямів та форм самоосвіти в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Мета – уточнити суть, визначити напрями та форми сомоосвіти в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Перед автором постали такі завдання:

1. Уточнити суть поняття „самоосвіта” для вчителів початкової школи.
2. Визначити напрями самоосвіти для майбутніх вчителів початкової школи.
3. Визначити основні форми самоосвіти під час підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Початок вивчення поняття „самоосвіта” належить до 70-х років ХХ століття. Саме в цей період з’явилася низка робіт, присвячених сутності самоосвіти, її основним чинникам та рушійним силам розвитку. У цей період головна увага вчених зосереджувалась на дослідженні складових компонентів самоосвітньої діяльності: пізнавальній активності, самостійній діяльності, саморегуляції, самокорекції. Самоосвіта пов’язувалась, передусім, із необхідністю підвищення професійної майстерності як часткової мети самоосвітньої роботи. На думку вченої І. Сидорено [6], самоосвіта, в її сучасному трактуванні як психолого-педагогічна і соціальна категорія, сприймається як вид пізнавальної діяльності, що характеризується активністю, самостійністю, добровільністю і спрямованістю на вдосконалення розумових сил і здібностей особистості.

І. Сидоренко визначає три загальні підходи до розгляду поняття „самоосвіта”, а саме [5]:

1. Характеризується розумінням самоосвіти як цілеспрямованої, планомірної, самостійної роботи особистості над підвищенням своєї професійної майстерності. У такому контексті самоосвіта розглядається як професійна функція, а її мета пов'язується з підвищенням ефективності професійної діяльності.

2. Характеризується як процес цілеспрямованого і систематичного самовдосконалення, саморозвитку особистості та її діяльності. У цьому разі суто особистісний характер самоосвіти, як самостійної роботи, допускає розвиток самопізнання.

3. Третій аспект розглядає самоосвіту як форму і засіб формування пізнавальної активності, що служить ключовим моментом у процесі самоосвітньої діяльності [5].

Зазначимо, що основне наукове навантаження освітнього педагогічного навчального закладу має бути спрямоване на забезпечення професійної самореалізації майбутнього фахівця, формування його високого кваліфікаційного рівня, створення соціально активних, духовних і фізично здорових майбутніх фахівців, які мають посідати важливе місце у впровадженні у педагогічну практику досягнень науки і техніки. Отже, для реалізації вищезазначених завдань використовуються всі підходи в комплексі, що обумовлює постановку питання визначення суті поняття „самоосвіта”, яка стане базовим для здійснення майбутньої професійної діяльності.

За визначенням психолого-педагогічного словника „самоосвіта” – освіта, яка здобувається під час самостійної роботи, без проходження систематичного курсу навчання в освітньому закладі [4]. Зазначимо, що самоосвіта майбутніх вчителів початкової школи – освіта, яка здобувається під час самостійної роботи та має як індивідуальні (індивідуальні науково-дослідні завдання), так і колективні форми роботи (відвідування курсів із вивчення іноземних мов, вивчення передового педагогічного досвіду, педагогічні екскурсії) тощо.

Для визначення основних напрямів самоосвіти майбутніх вчителів початкової школи звернемось до дослідження Л. Хомич, яка звертає увагу на необхідність попередньої психолого-педагогічної підготовки в межах опанування циклів навчальних дисциплін, а саме [7]:

– сутність психолого–педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів має бути спрямована на досягнення провідної мети навчання: формування творчої, всебічно розвиненої особистості майбутнього фахівця, який прагне до самовдосконалення та займає активну позицію у житті суспільства;

– зміст психолого–педагогічної підготовки має становити єдину логічну систему, яка полягає в цілісному забезпеченні компонентів педагогічного процесу. На перший план виходить системність знань майбутнього вчителя початкових класів. Постає питання раціональної організації підготовки на такому рівні, щоб отримані знання не стали результатом набутих умінь і навичок з окремих дисциплін, а були

логічно завершеною частиною цілісної системи підготовки вчителя початкових класів.

Отже, на сучасному етапі розвитку освіти підготовка вчителя початкової школи спрямована на опанування змісту та органічним поєднанням в психолого-педагогічну систему здобутих знань, умінь і навичок студентів з усіх циклів під час аудиторної та позааудиторної навчальної та виховної роботи, самоосвіти.

Визначимо напрями самоосвіти для майбутніх вчителів початкової школи:

1. Інтелектуальний, який орієнтований на поповнення загальноосвітніх знань, розширення кругозору, тощо.
2. Духовний, який орієнтований на заняття у гуртках з різних видів мистецтв (мистецтво театральне, образотворче, вокальне, хореографічне, мистецтво фотографії), волонтерської роботи, тощо.
3. Інформаційний, який орієнтований на ознайомлення і опанування роботи з інформаційним простором та комп'ютерними технологіями, тощо.

Виходячи з аналізу навчальних планів і програм з психолого-педагогічних та фахових дисциплін, слід відзначити один з головних шляхів реалізації напрямів самоосвіти під час підготовки майбутніх вчителів початкової школи, як науково-дослідницька робота студентів. Студенти мають оволодіти як теоретичними знаннями, так і набути уявлення про шляхи, якими ці знання були набуті, тобто засвоїти процес наукового пізнання самостійно. Це дає можливість запобігти репродуктивному накопиченню знань у процесі навчання й сприяти формуванню творчого наукового мислення майбутнього вчителя.

Звернемо увагу на необхідність концепції логічної побудови організації навчальної роботи, які б розкривали етапи формування понять, розумові дії, їх сутність, засоби виконання завдань, які в подальшому стануть основою організації та проведення самоосвітньої роботи.

Однією з найпоширеніших форм та шляхів підготовки до самоосвіти вчителів початкової школи виступають індивідуальні завдання.

Праці науковців В. Євдокимова, Г. Пономарьової, Л. Покроєвої, [2], стверджують, що індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) є видом позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального, навчально-дослідницького або проектно-конструкторського характеру, що дається у процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу і завершується складанням підсумкового іспиту або заліку.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив визначити види науково-дослідницької роботи студентів :

- ІНДЗ, що включені в навчальний процес і здійснюються під час аудиторних занять;

- ІНДЗ, що виконуються у позанавчальний час, які в подальшому стають основою майбутньої самоосвітньої роботи.

Основними формами науково-дослідницької роботи студентів у межах навчального процесу, що виконуються у позанавчальний час, які в подальшому стають основою майбутньої самоосвіти є:

- читання лекцій для студентів молодших курсів з методики і організації наукових досліджень, наукової організації самостійної роботи, методики роботи з науковою літературою і користуванням бібліотекою;

- залучення студентів до реферативної роботи на практичних, семінарських, лабораторних заняттях, що містять елементи наукового пошуку, підбір та вивчення відповідних розділів монографій і наукових статей;

- включення елементів наукових досліджень до підготовки до семінарів, практикумів; виконання домашніх завдань, що пропонуються для виконання студентам з тих або інших дисциплін навчального плану. Такі завдання є одним з ефективних засобів інтенсифікації позааудиторної самостійної роботи студентів; виконання індивідуальних завдань;

- написання курсових та дипломних робіт, теми яких мають спиратися на дослідження, виконані протягом навчання студента у вищому педагогічному закладі освіти;

- педагогічна практика студентів.

Науково-дослідницька робота, яка проводиться в межах педагогічного навчального процесу, для студентів вищого навчального закладу є обов'язковою, передбачає форми звітності за її виконання.

На відміну від навчальної науково-дослідницької роботи ІНДЗ у позанавчальний час студентів реалізують у наступних формах самоосвіти майбутніх вчителів початкової школи:

- робота у студентських наукових гуртках;

- участь у виконанні науково-дослідницької проблеми кафедри;

- лекторська робота з розповсюдження спеціальних знань у галузі педагогіки;

- організація та проведення педагогічних екскурсій;

- волонтерська робота;

- відвідування різноманітних курсів;

- робота як керівників гуртків у дитячих клубах, шефська робота в школах за спеціальністю тощо.

Таким чином, для забезпечення підготовки майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу для здійснення самоосвіти науковцями обґрунтовано різноманітні форми і засоби організації наукової роботи студентів. Особливої уваги заслуговує впровадження технологічного підходу при підготовці майбутніх учителів початкових класів під час залучення до наукової роботи, що дає можливість

реалізувати дослідницьку діяльність студентів на трьох рівнях: репродуктивному, продуктивному та творчому.

Репродуктивний рівень індивідуального навчально-дослідницького завдання реалізується на першому курсі і передбачає ознайомлення студентів з головними проблемами, прийомами, методами наукового дослідження, основними поняттями наукового апарату, правилами підбору необхідної інформації для підготовки доповідей, міні-рефератів, рецензій. Студенти включаються у самостійну наукову роботу, що активізує різнобічні форми наукового пошуку, серед яких найбільш поширеною є опрацювання літератури репродуктивного характеру (робота з каталогом та картотекою, складання планів, програм дослідження, добирання матеріалу за певною темою, аналіз статей тощо).

Продуктивний рівень індивідуального навчально-дослідницького завдання передбачає роботу студентів за напрямами роботи кафедр, участь у гуртках наукової творчості студентської молоді, проблемних групах. За допомогою викладача студенти обирають галузь наукового дослідження, а також конкретну тему. Її результатом є підготовка студентом наукової статті, реферату, виступу на засіданнях секцій наукового студентського товариства. Процес підготовки наукових статей та рефератів сприяє не лише розвитку самостійності як основного засобу наукового пошуку майбутніх учителів, але стає першим кроком до її реалізації на старших курсах, зокрема дає можливість підготувати матеріал для написання курсової та дипломної роботи, стає підґрунтям для майбутньої самоосвітньої діяльності.

Проходження безвідривної педагогічної практики на третьому курсі та її результати, відображені в письмовому звіті, дають можливість порівняти теоретичні положення з реальним навчально-виховним процесом, проаналізувати діяльність учителя початкової школи та та учнів. Цей матеріал стає основою проведення констатувального етапу експерименту з подальшим зіставленням його результатів і формулюванням студентом висновків власного наукового дослідження. Як правило, дослідження мають вміщувати елементи власних педагогічних спостережень.

На творчому рівні індивідуальної науково-дослідницької роботи студентів передбачається поглиблення наукових знань студентів. На четвертому курсі рівень підготовленості студентів дає можливість проводити певні позааудиторні самостійні дослідження. Сприятливі умови для цього створює активна педагогічна практика. Перед її початком студентам рекомендується продумати зміст експериментального дослідження, визначити його мету і методику, окреслити етапи пошукової роботи, розрахованої на незначну кількість учнів певної вікової групи та обмежений час експериментальної роботи (два – три місяці).

Виходячи з вищезазначеного, самоосвіта майбутніх вчителів початкової школи – діяльність особистості, яку вона здійснює відповідно до самостійно поставлених цілей без безпосередньої участі наукового керівника.

Слід зазначити, що в педагогічній літературі зустрічаємо взаємопов'язані поняття „освіта”, „самоосвіта” та „самостійна навчальна робота” при підготовці майбутніх учителів. Ми погоджуємось з думкою науковців О. Дубасенюк [1], Л. Коваль [3], та інших, які розглядають самостійну навчальну діяльність студентів як засіб реалізації освіти та самоосвіти.

Самоосвіта при підготовці майбутніх учителів початкової школи опосередковано корегується викладачем під час консультацій, спостережень. Залежно від мети, завдання викладач проводить різного роду інструктажі щодо шляхів реалізації обраного напрямку самоосвіти, рівнів виконання, визначає глибину та обсяг обов'язкової частини виконання завдань, реалізує допоміжні заходи (консультації, спостереження, співбесіди), тобто визначає засоби діяльності особистості у процесі самостійного досягнення цілей. Самоосвіта може здійснюватися за участю керівника або без неї, наприклад, під час позааудиторної самостійної роботи.

Принципова відмінність між самоосвітою та самостійною роботою студента полягає в тому, що під час самоосвітньої діяльності особистість виступає суб'єктом своєї діяльності щодо досягнення самостійно визначених цілей і складає головний мотив самоосвітньої діяльності; під час самостійної роботи цілі перед особистістю ставить керівник.

Отже, на думку Л. С. Виготського, навчання лише тоді є гарним, коли воно стає творцем розвитку. На сучасному етапі розвитку суспільства здатність до самоосвіти стає головною умовою успішного здійснення професійно-педагогічної діяльності та головним творцем розвитку особистості майбутнього вчителя початкової школи.

Список використаної література

- 1. Дубасенюк О. А.** Практикум з педагогіки : навч. посіб. / О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченко. – Вид. 4-е. – Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. – 482 с.
- 2. Євдокимов В. І.** Підготовка вчителя в умовах євро інтеграції : навч. посіб. / В. І. Євдокимов, Г. Ф. Пономарьова, Л. Д. Покроєва. – Х. : ХОНМІБО, 2006. – 204 с.
- 3. Коваль Л. В.** Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти : монографія / Л. В. Коваль, В. І. Бондар, Л. О. Хомич, Л. Є. Петухова. – [2-е вид., переробл. і допов.]. – Донецьк : Ландон-XXI, 2012. – 343 с.
- 4. Психолого-педагогический словарь** / сост. Рапацевич Е. С. – Минск : Современ. слово, 2006. – 688 с.
- 5. Сидоренко І. І.** Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини ХІХ – початку ХХ століття : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 /

Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Х., 2005. — 221с. **6. Сидоренко І. І.** Розвиток категорії „самоосвіта” наприкінці ХІХ ст. (історико-педагогічні аспекти) // Теорія та практика формування компетентності суб’єктів педагогічного процесу: Зб. наук. пр. - Харків: Харківський обласний методичний кабінет учбових закладів мистецтв та культури, 2000.- С.123-127. **7. Хомич Л. О.** Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л. О. Хомич. – К. : Магістр–S, 1998. – 200 с.

Акімова О. М. Напрями та форми самоосвіти в процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи

У статті розкрито суть поняття „самоосвіта”, уточнено поняття „самоосвіта” для вчителів початкової школи. Визначено напрями самоосвіти для майбутніх вчителів початкової школи: інтелектуальний, духовний, інформаційний. Визначені форми самоосвіти майбутніх вчителів початкової школи: робота у студентських наукових гуртках; участь у виконанні науково-дослідницької проблеми кафедри; лекторська робота з розповсюдження спеціальних знань у галузі педагогіки; організації та проведення педагогічних екскурсій; волонтерська робота; відвідування різноманітних курсів; робота як керівників гуртків у дитячих клубах, шефська робота в школах за спеціальністю тощо.

Ключові слова: самоосвіта, майбутні вчителі початкової школи, форми самоосвіти, напрями самоосвіти.

Акімова Е. М. Направления и формы самообразования в процессе подготовки будущих учителей начальной школы

В статье раскрыта суть понятия „самообразование”, уточнено понятие „самообразование” для учителей начальной школы. Определены направления самообразования для будущих учителей начальной школы: интеллектуальный, духовный, информационный. Определены формы самообразования будущих учителей начальной школы: работа в студенческих научных кружках, участие в выполнении научно-исследовательской проблемы кафедры; лекторская работа по распространению специальных знаний в области педагогики; организация и проведение педагогических экскурсий; волонтерская работа; посещение различных курсов, работа в качестве руководителей кружков в детских клубах, шефская работа в школах по специальности и т.д.

Ключевые слова: самообразование, будущие учителя начальной школы, формы самообразования, направления самообразования.

Akimova O. M. Areas and Forms of Self in the Preparation of Future Elementary School Teachers

This paper examines the essence of the concept of „self”, a concept of „self”, for primary school teachers. Directions for future self teacher’s elementary school: intellectual, spiritual, informational. Some form of self-education of future elementary school teachers: work in student scientific circles, participation in the performance of the research problem, the department, lecturing disseminate expertise in the field of pedagogy, organization and conduct educational tours , volunteering , visiting a variety of courses , work as a group leader in children’s clubs, voluntary work in schools, specialty and more. Defined the essence of the basic forms for research students within the learning process to be performed outside the classroom, which then become the basis for self-education: lectures for junior students, educational practices, recruitment and study the relevant sections of books and scientific articles, and more. Certain level and analyzed the essence of research in the preparation of primary school teachers: reproductive, productive and creative. The principal difference between the self and the individual work of students is that while the identity of self education are subjects of their activity on achieving self-defined goals and is the main motive of self education, during independent work aims to put the individual leader.

Key words: self, future elementary school teacher, form self-education, self-direction.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2014 р.

Рецензент – д. пед. н., проф. Савченко С. В.

УДК 378:[371.124:81’243]

Т. Ф. Бочарникова

**АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ІНОЗЕМНИХ МОВ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ**

Аналіз процесу підготовки майбутніх учителів іноземних мов дозволяє узагальнити, що особливість функціонування системи формування їх професійно-педагогічної спрямованості полягає в тому, що на кожному рівні частково реалізуються всі етапи її формування. При цьому управління цією системою ускладнюється від першого й до останнього курсу: у процесі вивчення фахових та суміжних дисциплін, в організації самостійної, позанавчальної роботи студентів, їх педагогічної практики та індивідуального спілкування з викладачами.